ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
της 9ης Αυγούστου 1994 *

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-363/93, C-407/93, C-408/93, C-409/93, C-410/93 και C-411/93,

που έχουν ως αντικείμενο αίτηση του cour d' appel de Paris προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

René Lancry SA

και

Direction générale des douanes,

καθώς και αιτήσεις του tribunal d'instance de Saint-Denis (Réunion) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με τις οποίες ζητείται, στο πλαίσιο των εκκρεμουσών ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου υποθέσεων μεταξύ

Dindar Confort SA

και

* Γλώσσα διαδικασίας: η γαλλική.

Conseil régional de la Réunion,

Direction régionale des douanes de la Réunion,

μεταξύ

Christian Ah-Son

και

Direction régionale des douanes de la Réunion,

Conseil régional de la Réunion,

μεταξύ

Paul Chevassus-Marche

και

Direction régionale des douanes de la Réunion,

Conseil régional de la Réunion,

μεταξύ

Conforéunion SA

και

Conseil régional de la Réunion,

Direction régionale des douanes de la Réunion,

και μεταξύ

Dindar Autos SA

και

Conseil régional de la Réunion,

Direction régionale des douanes de la Réunion,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία των άρθρων 9 επ. της Συνθήκης ΕΟΚ, καθώς και ως προς το κύρος του άρθρου 4 της αποφάσεως 89/688/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1989, σχετικά με το καθεστώς που διέπει την εισφορά θαλάσσης [θαλάσσια διαπύλια τέλη] στα γαλλικά υπερπόντια διαμερίσματα (ΕΕ 1989, L 399, σ. 46),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

συγκείμενο από τους O. Due, Πρόεδρο, G. F. Mancini, J. C. Moitinho de Almeida, M. Díez de Velasco και D. A. O. Edward (εισηγητή), προέδρους τμήματος, K. N. Κακούρη, R. Joliet, F. A. Schockweiler, G. C. Rodríguez Iglesias, F. Grévisse, M. Zuleeg, P. J. G. Kapteyn και J. L. Murray, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: G. Tesauro
γραμματέας: D. Louterman-Hubeau, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— η εταιρία René Lancry SA, εκπροσωπούμενη από τους Christian Charrière-Bournazel, Philippe Champetier de Ribes και Jean-Pierre Spitzer, δικηγόρους Παρισίων, και ο Pascal Dubois, δικηγόρος Limoges,

— οι εταιρίες Dindar Confort, Conforéunion και Dindar Autos, εκπροσωπούμενες από τους Jean-Claude Bouchard, Charles-Étienne Gudin και Thierry Vialaneix, δικηγόρους στο Hauts-de Seine,

— η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Jean-Louis Falconi, γραμματέα στο Υπουργείο Εξωτερικών, και την Catherine de Salins, σύμβουλο εξωτερικών υποθέσεων,

— η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Alberto José Navarro González, γενικό διευθυντή νομικού και θεσμικού κοινοτικού συντονισμού, και τη Rosario Silva de Lapuerta, abogado del Estado, της υπηρεσίας κοινοτικών διαφορών,

— το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, εκπροσωπούμενο από τον Ramon Torrent, διευθυντή της Νομικής Υπηρεσίας, και την Cristina Giorgi, σύμβουλο της Νομικής Υπηρεσίας του,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από την Blanca Rodriguez Galindo, μέλος της Νομικής Υπηρεσίας, και την Virginia Melgar, εθνική υπάλληλο τεθείσα στη διάθεση της Νομικής Υπηρεσίας,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις παρατηρήσεις που ανέπτυξαν προφορικά οι René Lancry SA, εκπροσωπούμενη από τους Christian Charrière-Bournazel, Jean-Pierre Spitzer, και Pascal Dubois, δικηγόρους, Dindar Confort, Conforéunion και Dindar Autos, εκπροσωπούμενες από τους Jean-Claude Bouchard, Charles-Étienne Gudin και Thierry Vialaneix, δικηγόρους, η Région Réunion, εκπροσωπούμενη από τον Pierre Soler-Couteaux, δικηγόρο Στρασβούργου, η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τη Rosario Silva de Lapuerta, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, εκπροσωπούμενο από τον Ramon Torrent, και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από την Virginia Melgar, κατά τη συνεδρίαση της 27ης Απριλίου 1994,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 28ης Ιουνίου 1994,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με απόφαση της 7ης Ιουλίου 1993, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 26 Ιουλίου 1993, το cour d'appel de Paris υπέβαλε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, προδικαστικό ερώτημα ως προς το κύρος της αποφάσεως 89/688/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1989, σχετικά με το καθεστώς που διέπει την εισφορά θαλάσσης [θαλάσσια διαπύλια τέλη] στα γαλλικά υπερπόντια διαμερίσματα (ΕΕ 1989, L 399, σ. 46, στο εξής: απόφαση για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη). Με αποφάσεις της 23ης Αυγούστου 1993, οι οποίες περιήλθαν στο Δικαστήριο την 1η Οκτωβρίου 1993, το tribunal d'instance de Saint-Denis (Réunion) υπέβαλε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, δύο προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των άρθρων 9 επ. της Συνθήκης ΕΟΚ και ως προς το κύρος της αποφάσεως για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη.

2 Τα ανωτέρω ερωτήματα ανέκυψαν στο πλαίσιο σειράς αγωγών με αντικείμενο την επιστροφή των καταβληθέντων ως θαλασσίων διαπυλίων τελών ποσών.

3 Όπως προκύπτει από τη δικογραφία, στα γαλλικά υπερπόντια διαμερίσματα (στο εξής: ΓΥΔ) εισπράττονταν, κατά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης, θαλάσσια διαπύλια τέλη. Τα τέλη αυτά έπλητταν, λόγω της εισαγωγής τους στο συγκεκριμένο ΓΥΔ, όλα τα εμπορεύματα ανεξαρτήτως προελεύσεως, συμπεριλαμβανομένων των προερχομένων από τη μητροπολιτική Γαλλία. Αντίθετα, απαλλάσσονταν από την καταβολή των θαλασσίων διαπυλίων τελών ή οποιουδήποτε άλλου ισοδυνάμου εσωτερικού φόρου τα προϊόντα της περιφερείας. Δεν αμφισβητείται ότι με τα θαλάσσια διαπύλια τέλη επιδιώκονταν δύο στόχοι, πρώτον, η προσπόριση φορολογικών εσόδων και, δεύτερον, η ενθάρρυνση των τοπικών οικονομικών δραστηριοτήτων.

4 Ύστερα από σειρά καταγγελιών αφορωσών τα θαλάσσια διαπύλια τέλη, η Επιτροπή κίνησε το 1984 κατά της Γαλλικής Δημοκρατίας διαδικασία λόγω παραβάσεως. Αργότερα, αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία αυτή, επιδιώκοντας κατά προτίμηση την πολιτική επίλυση της διαφοράς, στο πλαίσιο της οποίας το Συμβούλιο εξέδωσε δύο αποφάσεις με βάση τα άρθρα 227, παράγραφος 2, και 235 της Συνθήκης.

5 Η πρώτη είναι η απόφαση 89/687/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1989, σχετικά με τη θέσπιση προγράμματος ειδικών μέτρων λόγω του απομακρυσμένου και νησιωτικού χαρακτήρα των γαλλικών υπερποντίων διαμερισμάτων (Poséidom) (ΕΕ 1989, L 399, σ. 39, στο εξής: απόφαση Poséidom). Στη δεύτερη και τέταρτη αιτιολογική σκέψη της αποφάσεως υπογραμμίζεται ιδίως ότι τα ΓΥΔ εμφανίζουν σημαντική διαρθρωτική καθυστέρηση την οποία επιδεινώνουν διάφορες παράμετροι, γεγονός που καθιστά αναγκαία την ενίσχυση της υποστηρίξεως εκ μέρους της Επιτροπής με σκοπό την προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής αναπτύξεώς τους.

6 Η δεύτερη είναι η απόφαση σχετικά με τα θαλάσσια διαπύλια τέλη, με την οποία τίθεται σε εφαρμογή το φορολογικό σκέλος της αποφάσεως Poséidom. Το άρθρο 1 της αποφάσεως σχετικά με τα θαλάσσια διαπύλια τέλη προβλέπει ότι οι γαλλικές αρχές εκδίδουν, το αργότερο έως τις 31 Δεκεμβρίου 1992, τα αναγκαία μέτρα ώστε το ισχύον στα ΓΥΔ καθεστώς των θαλασσίων διαπυλίων τελών να εφαρμόζεται αδιακρίτως στα εισαγόμενα και στα παραγόμενα στις περιοχές αυτές προϊόντα. Το άρθρο 4 της αποφάσεως ορίζει ότι η Γαλλική Δημοκρατία εξουσιοδοτείται να διατηρήσει, το αργότερο έως τις 31 Δεκεμβρίου 1992, το ισχύον καθεστώς των θαλασσίων διαπυλίων τελών, υπό την προϋπόθεση ότι όλα τα σχέδια επεκτάσεως του καταλόγου των υποκειμένων στα προαναφερθέντα τέλη προϊόντων ή αυξήσεως των συντελεστών τους θα κοινοποιούνται στην Επιτροπή, η οποία θα μπορεί να αντιταχθεί εντός προθεσμίας δύο μηνών.

7 Το Δικαστήριο είχε επιληφθεί σειράς προδικαστικών ερωτημάτων ως προς την ερμηνεία της Συνθήκης, ενόψει φόρου με τα χαρακτηριστικά των θαλασσίων διαπυλίων τελών, στα πλαίσια της υποθέσεως Legros κ.λπ. (απόφαση της 16ης Ιουλίου 1992, C-163/90, Συλλογή 1992, σ. I-4625). Με την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η κλιμακούμενη ανάλογα με τη δασμολογητέα αξία των αγαθών επιβάρυνση, που εισπράττεται από κράτος μέλος επί των εισαγομένων από άλλο κράτος μέλος εμπορευμάτων λόγω της εισαγωγής τους σε διοικητική περιφέρεια του εδάφους του πρώτου κράτους μέλους, συνιστά φορολογική επιβάρυνση ισοδυνάμου προς εισαγωγικό δασμό αποτελέσματος, έστω και αν πλήττει και τα εισαγόμενα στην εν λόγω διοικητική περιφέρεια εμπορεύματα που προέρχονται από άλλο τμήμα του ιδίου αυτού κράτους. Πάντως, το Δικαστήριο περιόρισε τα διαχρονικά αποτελέσματα της αποφάσεώς του.

8 Στα πλαίσια της υποθέσεως Legros κ.λπ., τα πραγματικά περιστατικά ήσαν προγενέστερα της ημερομηνίας ενάρξεως των αποφάσεων Poséidom και θαλασσίων διαπυλίων τελών. Υπό την έννοια αυτή, το Δικαστήριο δεν αποφάνθηκε ούτε επί της ερμηνείας ούτε επί του κύρους των.

Επί των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως C-363/93, Lancry

9 Η Μαρτινίκα δεν παράγει άλευρα. Επομένως, το εν λόγω προϊόν εισαγόταν ανέκαθεν από τη μητροπολιτική Γαλλία, από άλλες χώρες της Κοινότητας ή από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Το 1974, καθιερώθηκαν στη Μαρτινίκα τα θαλάσσια διαπύλια τέλη επί των αλεύρων.

10 Η εταιρία René Lancry SA (στο εξής: Lancry), η οποία εμπορεύεται στη Μαρτινίκα άλευρα προερχόμενα ιδίως από τη μητροπολιτική Γαλλία, άσκησε σειρά προσφυγών. Με αποφάσεις της 2ας Απριλίου 1985 και 25ης Απριλίου 1989 του tribunal administratif de Fort-de-France, επικυρωθείσες με την απόφαση της 2ας Απριλίου 1993 του γαλλικού Conseil d'État, η Lancry πέτυχε την ακύρωση των μέτρων καθορισμού του συντελεστή των θαλασσίων διαπυλίων τελών σε 25 και αργότερα σε 20 %. Δυνάμει των αποφάσεων αυτών, επεστράφη στη Lancry η διαφορά μεταξύ του ακυρωθέντος και του προγενέστερου συντελεστή ύψους 15 %. Στη συνέχεια, η Lancry άσκησε ενώπιον του tribunal d'instance de Fort-de-France αγωγή με αντικείμενο την επιστροφή όλων των καταβληθέντων ως θαλασσίων διαπυλίων τελών ποσών κατά τη διάρκεια της αυτής χρονικής περιόδου.

11 Η Lancry άσκησε περαιτέρω αγωγή ενώπιον του tribunal d'instance του εβδόμου διοικητικού διαμερίσματος Παρισίων, αξιώνοντας την καταβολή αποζημιώσεως από την direction générale des douanes, λόγω της εισπράξεως των θαλασσίων διαπυλίων τελών κατά την εισαγωγή αλεύρων στη Μαρτινίκα. Μετά την απόρριψη της αγωγής της, η Lancry άσκησε έφεση.

12 Με την απόφαση της 7ης Ιουλίου 1993, το cour d'appel de Paris συνήγαγε από την προαναφερθείσα απόφαση στην υπόθεση Legros κ.λπ. ότι, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεως για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη, ήτοι στις 22 Δεκεμβρίου 1989, το καθεστώς των εν λόγω τελών που κατέβαλε από

το 1974 η Lancry για την εμπορία αλεύρων συνιστούσε φόρο αποτελέσματος ισοδυνάμου προς δασμό, αντικείμενο προς τη Συνθήκη της Ρώμης. Κατόπιν αυτού, το cour d'appel de Paris υποχρέωσε την εφεσίβλητη να επιστρέψει στην εταιρία Lancry τα θαλάσσια διαπύλια τέλη που είχε καταβάλει η τελευταία για την εμπορία αλεύρων από το 1974 έως τις 22 Δεκεμβρίου 1989.

13 Πάντως, το cour d'appel de Paris, εκτιμώντας ότι το Δικαστήριο δεν αποφάνθηκε επί του κύρους της αποφάσεως για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη, ανέστειλε τη διαδικασία και του υπέβαλε το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Είναι έγκυρη η εξουσιοδότηση που παρέσχε το Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων προς τη Γαλλική Δημοκρατία με την απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 1989, σχετικά με το καθεστώς που διέπει τα θαλάσσια διαπύλια τέλη στα γαλλικά υπερπόντια διαμερίσματα (89/688/ΕΟΚ), η οποία εκδόθηκε κατ' εφαρμογήν των άρθρων 227, παράγραφος 2, και 235 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, να διατηρήσει δηλαδή μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1992 το ισχύον σύστημα θαλασσίων διαπυλίων τελών, το οποίο, σύμφωνα με την προδικαστική απόφαση του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 16ης Ιουλίου 1992, αποτελεί φορολογική επιβάρυνση αποτελέσματος ισοδυνάμου προς εισαγωγικό δασμό;»

Επί των πραγματικών περιστατικών στις υποθέσεις C-407/93 έως C-411/93, Dindar Confort, Ah-Son, Chevassus-Marche, Conforéunion και Dindar Autos

14 Με δικόγραφο της 26ης Ιανουαρίου 1993, η εταιρία Dindar Confort άσκησε ενώπιον του tribunal d'instance de Saint-Denis αγωγή, αξιώνοντας να της επιστραφούν εντόκως ποσά που είχε καταβάλει ως θαλάσσια διαπύλια τέλη. Τα ανωτέρω ποσά είχαν εισπραχθεί επί εισαγωγών που πραγματοποιήθηκαν πριν από την έκδοση της αποφάσεως στην υπόθεση Legros κ.λπ.

15 Με δικόγραφο της 21ης Δεκεμβρίου 1992, ο Christian Ah-Son άσκησε ενώπιον του ιδίου tribunal αγωγή, αξιώνοντας να του επιστραφεί το καταβληθέν τον Νοέμβριο του 1992 ποσόν ως διαπύλια τέλη που του είχαν επιβληθεί λόγω της εισόδου στο έδαφος της Réunion οχήματος κατασκευασθέντος στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και αγορασθέντος από τον ενάγοντα στη μητροπολιτική Γαλλία.

16 Με δικόγραφα της 11ης και 12ης Φεβρουαρίου 1993, ο Paul Chevassus-Marche άσκησε ενώπιον του ιδίου tribunal αγωγή, αξιώνοντας την επιστροφή θαλασσίων διαπυλίων τελών που κατέβαλε στις 3 Δεκεμβρίου 1992 για την παράδοση μπύρας προελεύσεως μητροπολιτικής Γαλλίας.

17 Με δικόγραφο της 10ης Μαρτίου 1993, η εταιρία Conforéunion άσκησε ενώπιον του ιδίου tribunal αγωγή, αξιώνοντας να της επιστραφεί ποσό που κατέβαλε ως θαλάσσια διαπύλια τέλη επί εμπορευμάτων που είχε εισαγάγει στο έδαφος της Réunion τον Νοέμβριο του 1992. Ορισμένα από τα ανωτέρω εμπορεύματα προέρχονταν από άλλες διοικητικές περιφέρειες της Γαλλίας, άλλα από άλλα κράτη μέλη της Κοινότητας, τέλος δε, άλλα απευθείας από τρίτες χώρες.

18 Με δικόγραφα της 26ης Ιανουαρίου και 23ης Φεβρουαρίου 1993, η εταιρία Dindar Autos άσκησε ενώπιον του ιδίου tribunal αγωγές, αξιώνοντας να της επιστραφούν ορισμένα ποσά αντιστοιχούντα στην καταβολή των θαλασσίων διαπυλίων τελών για εμπορεύματα που εισήγαγε στο έδαφος της Réunion μεταξύ Ιουλίου και Δεκεμβρίου 1992. Ορισμένα από τα εμπορεύματα αυτά προέρχονταν από άλλες διοικητικές περιφέρειες της Γαλλίας, άλλα από άλλα κράτη μέλη της Κοινότητας, τέλος δε, άλλα απευθείας από τρίτες χώρες.

19 Επιληφθέν των ανωτέρω διαφορών, το tribunal d'instance de Saint-Denis ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχουν οι διατάξεις των άρθρων 9 επ. της Συνθήκης ΕΟΚ, στον βαθμό που καθιερώνουν την αρχή του ενιαίου κοινοτικού τελωνειακού εδάφους, την έννοια ότι απαγορεύουν την είσπραξη από κράτος μέλος επιβαρύνσεως κλιμακουμένης ανάλογα με τη δασμολογητέα αξία των αγαθών επί εμπορευμάτων προελεύσεως άλλων διοικητικών περιφερειών του ιδίου κράτους, λόγω της εισαγωγής τους σε άλλη περιφέρεια του κράτους, ενόψει της διευκρινίσεως ότι η εν λόγω επιβάρυνση κρίθηκε ότι συνιστά, ως πλήττουσα τα εισαγόμενα σ' αυτήν την περιφέρεια από άλλα κράτη μέλη εμπορεύματα, φορολογική επιβάρυνση αποτελέσματος ισοδυνάμου προς δασμό;

2) Είναι έγκυρο το άρθρο 4 της από 22 Δεκεμβρίου 1989 αποφάσεως του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (89/688/ΕΟΚ) στον βαθμό που επιτρέπει στη Γαλλική Δημοκρατία "να διατηρήσει, το αργότερο έως τις 31 Δεκεμβρίου 1992, το ισχύον καθεστώς των θαλασσίων διαπυλίων τελών" υπό τις προϋποθέσεις που αυτό θέτει, ενώ τα θαλάσσια διαπύλια τέλη υπό το ισχύον τότε καθεστώς συνιστούσαν φορολογική επιβάρυνση αποτελέσματος ισοδυνάμου προς δασμό και ενώ, όπως προκύπτει από το άρθρο 227, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, της Συνθήκης ΕΟΚ, οι αναφερόμενες σ' αυτό το πρώτο εδάφιο διατάξεις της Συνθήκης, μεταξύ των οποίων εκείνες που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, εφαρμόζονται στα υπερπόντια γαλλικά διαμερίσματα από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης;»

20 Με Διάταξη της 19ης Οκτωβρίου 1993, η οποία εκδόθηκε κατ' εφαρμογήν του άρθρου 43 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, προς διευκόλυνση της έγγραφης και προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως οι υποθέσεις C-407/93, C-408/93, C-409/93, C-410/93 και C-411/93 ενώθηκαν προς συνεκδίκαση. Με Διάταξη της 8ης Απριλίου 1994, η οποία εκδόθηκε κατ' εφαρμογήν του ιδίου άρθρου, η υπόθεση C-363/93 ενώθηκε προς συνεκδίκαση με τις ανωτέρω υποθέσεις προς διευκόλυνση της προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως.

21 Καταρχάς, πρέπει να εξεταστεί το ζήτημα αν φορολογική επιβάρυνση, όπως τα θαλάσσια διαπύλια τέλη, συνιστά φόρο ισοδυνάμου προς δασμό αποτελέσματος, υπό την έννοια ότι πλήττει τα εμπορεύματα που προέρχονται από το ίδιο κράτος μέλος, στη συνέχεια δε, το κύρος της αποφάσεως για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη, υπό την έννοια ότι επιτρέπει τη διατήρηση σε ισχύ της συναφούς επιβαρύνσεως μέχρι και τις 31 Δεκεμβρίου 1992.

Επί της ερμηνείας των άρθρων 9 επ. της Συνθήκης (πρώτο προδικαστικό ερώτημα του tribunal d'instance de Saint-Denis)

22 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το tribunal d'instance de Saint-Denis ερωτά αν η κλιμακούμενη ανάλογα με τη δασμολογική αξία των αγαθών επιβάρυνση που εισπράττει κράτος μέλος επί όλων των εμπορευμάτων που εισάγονται σε διοικητική περιφέρεια του εδάφους του συνιστά φόρο ισοδυνάμου προς εισαγωγικό δασμό αποτελέσματος, υπό την έννοια ότι πλήττει τα εμπορεύματα που εισάγονται στην εν λόγω περιφέρεια από άλλο μέρος του ιδίου κράτους.

23 Το Συμβούλιο εκτιμά ότι, στον βαθμό που το καθεστώς των θαλασσίων διαπυλίων τελών εφαρμόζεται επί των εμπορευμάτων προελεύσεως άλλων τμημάτων του γαλλικού εδάφους, η κατάσταση περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στο εσωτερικό του εν λόγω κράτους μέλους και, συνακόλουθα, δεν ισχύουν οι διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου περί επιβολής ορισμένων απαγορεύσεων στα κράτη μέλη στο πλαίσιο των μεταξύ τους σχέσεων. Ειδικότερα, κατά την Ισπανική Κυβέρνηση, το γεγονός ότι εμπλέκεται το ενδοκοινοτικό εμπόριο αποτελεί ουσιώδες στοιχείο για την εφαρμογή των διατάξεων της Συνθήκης περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, ώστε τα άρθρα 9 επ. της Συνθήκης να μην εφαρμόζονται όταν τα εν λόγω εμπορεύματα κυκλοφορούν μεταξύ δύο σημείων του εδάφους ενός μόνον κράτους μέλους.

24 Το επιχείρημα αυτό είναι απορριπτέο.

25 Πράγματι, πρώτον, κατά πάγια νομολογία, η δικαιολογητική βάση της απαγορεύσεως των δασμών και επιβαρύνσεων ισοδυνάμου αποτελέσματος έγκειται στο ότι οι χρηματικές επιβαρύνσεις, εφαρμοζόμενες λόγω της διελεύσεως των συνόρων, συνιστούν εμπόδιο για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων (βλ. ιδίως απόφαση της 1ης Ιουλίου 1969 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 2/69 και 3/69, Sociaal fonds Diamentarbeiders, Συλλογή τόμος 1969-1971, σ. 59, σκέψη 14).

26 Στην προαναφερθείσα απόφαση στην υπόθεση Legros κ.λπ., το Δικαστήριο υπογράμμισε (σκέψη 16) ότι η εισπραττόμενη σε περιφερειακά σύνορα επιβάρυνση λόγω της εισαγωγής προϊόντων από άλλη διοικητική περιφέρεια κράτους μέλος θίγει το ενιαίον του κοινοτικού τελωνειακού εδάφους και συνιστά τουλάχιστον εξ ίσου σοβαρό για την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων εμπόδιο με την εισπραττόμενη στα εθνικά σύνορα επιβάρυνση λόγω της εισαγωγής προϊόντων στο σύνολο του εδάφους κράτους μέλους.

27 Η προσβολή που επέρχεται στο ενιαίον του κοινοτικού τελωνειακού εδάφους λόγω της εγκαθιδρύσεως περιφερειακών τελωνειακών συνόρων είναι η αυτή, είτε πρόκειται για εθνικά είτε για προϊόντα προελεύσεως άλλων κρατών μελών που πλήττονται με επιβάρυνση λόγω της διελεύσεως των συνόρων.

28 Επιπλέον, το εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων που συνίσταται στην επιβολή επί των εγχωρίων προϊόντων επιβαρύνσεως εισπραττομένης λόγω διελεύσεως των συνόρων δεν είναι λιγότερο σοβαρό από εκείνο που συνίσταται στην είσπραξη παρόμοιας μορφής επιβαρύνσεως επί των προϊόντων προελεύσεως άλλου κράτους μέλους.

29 Πράγματι, η ίδια η αρχή της τελωνειακής ενώσεως, η οποία καλύπτει το σύνολο των εμπορικών συναλλαγών, όπως προβλέπεται στο άρθρο 9 της Συνθήκης, απαιτεί τη διασφάλιση γενικώς της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων εντός της ενώσεως και όχι αποκλειστικώς και μόνο του διακρατικού εμπορίου. Το ότι τα άρθρα 9 επ. αναφέρουν ρητώς μόνο τις συναλλαγές μεταξύ κρατών μελών οφείλεται στο ότι λογίζεται ως δεδομένο ότι δεν υφίστανται επιβαρύνσεις με τα χαρακτηριστικά δασμών εντός των κρατών αυτών. Επειδή απαραίτητη προϋπόθεση για την πραγματοποίηση τελωνειακής ενώσεως καλύπτουσας το σύνολο των εμπορικών συναλλαγών είναι η ανυπαρξία παρομοίων επιβαρύνσεων, εξυπονοείται ότι τα άρθρα 9 επ. επιβάλλουν και την απαγόρευσή τους.

30 Δεύτερον, το ζήτημα δεν εμφανίζεται ως κατάσταση, τα συνθετικά στοιχεία της οποίας περιορίζονται αποκλειστικώς και μόνον εντός κράτους μέλους. Πράγματι, όπως παρατήρησε ορθά η Γαλλική Κυβέρνηση, η είσπραξη επιβαρύνσεως εμφανίζουσας τα χαρακτηριστικά των θαλασσίων διαπυλίων τελών μπορεί να χαρακτηριστεί ως αμιγώς εσωτερική κατάσταση μόνον σε περίπτωση που εισπράττεται αποκλειστικώς επί προϊόντων προελεύσεως του ιδίου κράτους μέλους. Δεν αμφισβητείται όμως ότι τα θαλάσσια διαπύλια τέλη ισχύουν για όλα τα εισαγόμενα στο συγκεκριμένο ΓΥΔ προϊόντα, ανεξάρτητα από την προέλευσή τους. Υπό τις περιστάσεις αυτές, θα ήταν ασυνεπές να κριθεί, αφενός, ότι τα θαλάσσια διαπύλια τέλη συνιστούν επιβάρυνση ισοδυνάμου αποτελέσματος οσάκις εισπράττονται επί των εμπορευμάτων προελεύσεως άλλων κρατών μελών, και, αφετέρου, να γίνει δεκτό ότι η ίδια αυτή επιβάρυνση δεν συνιστά φόρο ισοδυνάμου αποτελέσματος όταν εισπράττεται επί εμπορευμάτων προερχομένων από τη μητροπολιτική Γαλλία.

31 Τέλος, από πρακτική άποψη, είναι πολύ δυσχερές, αν όχι αδύνατον, να γίνει διάκριση μεταξύ των προϊόντων εθνικής προελεύσεως και προελεύσεως άλλων κρατών μελών, δεδομένου ότι τα διαπύλια τέλη πλήττουν αδιακρίτως όλα τα προϊόντα. Για παράδειγμα, ένα προϊόν που εμπεριέχει στοιχεία προερχόμενα από άλλο κράτος μέλος αλλά που κατασκευάζεται στο εθνικό έδαφος ή ένα προϊόν που εισάγεται στο εθνικό έδαφος αλλά διοχετεύεται αργότερα σε ένα

ΓΥΔ δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως εγχώριο προϊόν. Τούτο σημαίνει ότι είναι αναγκαίο να καθορίζεται σε κάθε περίπτωση, έστω και αν πρόκειται για παραδόσεις αγαθών που προέρχονται από το ίδιο κράτος, αν τα προϊόντα κατάγονται στην πραγματικότητα από άλλο κράτος μέλος της Κοινότητας ή όχι. Η ανωτέρω διαδικασία ελέγχου συνεπάγεται διοικητικές διαδικασίες και επιπρόσθετες καθυστερήσεις που συνιστούν αφ' εαυτών εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων.

32 Κατόπιν αυτού, στο πρώτο ερώτημα του tribunal d'instance de Saint-Denis προσήκει η απάντηση ότι η κλιμακούμενη ανάλογα με τη δασμολογική αξία των αγαθών επιβάρυνση, που εισπράττεται από κράτος μέλος επί όλων των εισαγομένων σε μια διοικητική περιφέρεια του εδάφους του εμπορευμάτων, συνιστά φόρο ισοδυνάμου προς εισαγωγικό δασμό αποτελέσματος, όχι μόνον επειδή πλήττει τα εισαγόμενα στην εν λόγω περιφέρεια προϊόντα που προέρχονται από άλλα κράτη μέλη, αλλ' επίσης και επειδή εισπράττεται επί των εμπορευμάτων που εισάγονται στην περιοχή αυτή από άλλο τμήμα του ιδίου κράτους.

Επί του κύρους της αποφάσεως για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη (ερώτημα του cour d'appel de Paris και δεύτερο ερώτημα του tribunal d'instance de Saint-Denis)

33 Το cour d'appel de Paris με το ερώτημά του και το tribunal d'instance de Saint-Denis με το δεύτερο ερώτημά του ερωτούν αν η απόφαση για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη είναι έγκυρη στον βαθμό που επιτρέπει στη Γαλλική Δημοκρατία να διατηρήσει μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1992 το καθεστώς των θαλασσίων διαπυλίων τελών που ίσχυε κατά την έκδοση της εν λόγω αποφάσεως.

34 Η Ισπανική και Γαλλική Κυβέρνηση, το Συμβούλιο και η Επιτροπή ισχυρίζονται ότι, στηριζόμενο στη διπλή βάση των άρθρων 227, παράγραφος 2, και 235 της Συνθήκης, το Συμβούλιο είχε τη δυνατότητα να επιτρέψει στη Γαλλική Δημοκρατία να διατηρήσει σε ισχύ την εν λόγω επιβάρυνση μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1992.

35 Καταρχάς, πρέπει να υπομνησθεί η διάταξη του άρθρου 227, παράγραφος 2, της Συνθήκης:

«2. Για τα υπερπόντια γαλλικά διαμερίσματα εφαρμόζονται από της ενάρξεως ισχύος της παρούσας Συνθήκης οι ειδικές και οι γενικές της διατάξεις περί:

— της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων,

— της γεωργίας, εξαιρέσει του άρθρου 40, παράγραφος 4,

— της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών,

— των κανόνων ανταγωνισμού,

— των μέτρων διασφαλίσεως που προβλέπονται στα άρθρα 108, 109 και 226,

— των οργάνων.

Οι όροι εφαρμογής των άλλων διατάξεων της παρούσας Συνθήκης ορίζονται εντός δύο ετών από την έναρξη της ισχύος της με ομόφωνες αποφάσεις του Συμβουλίου, προτάσει της Επιτροπής.

Τα όργανα της Κοινότητας μεριμνούν, στο πλαίσιο των διαδικασιών που προβλέπει η παρούσα Συνθήκη και ιδίως το άρθρο 226, για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη αυτών των περιοχών.»

36 Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου (βλ. απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 1978 στην υπόθεση 148/77, Hansen, Συλλογή τόμος 1978, σ. 563, και προαναφερθείσα απόφαση στην υπόθεση Legros κ.λπ., σκέψη 8), από το προαναφερθέν άρθρο προκύπτει ότι οι διατάξεις της Συνθήκης που μνημονεύονται ρητώς στο άρθρο 227, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, εφαρμόζονται στα ΓΥΔ από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης, ενώ, όσον αφορά τις λοιπές διατάξεις, είναι δυνατή η και μετά την παρέλευση της διετούς προθεσμίας στην οποία αναφέρεται το δεύτερο εδάφιο πρόβλεψη ειδικών μέτρων για την εξυπηρέτηση των αναγκών των εδαφών αυτών.

37 Εξουσιοδοτώντας ρητώς το Συμβούλιο να καθορίζει τους όρους εφαρμογής μόνον των λοιπών διατάξεων της Συνθήκης που δεν απαριθμούνται στο πρώτο εδάφιο, το άρθρο 227, παράγραφος 2, αποκλείει τη δυνατότητα παρεκκλίσεως από την εφαρμογή εντός των ΓΥΔ των συναφών διατάξεων, συμπεριλαμβανομένων των αφορωσών την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Η ερμηνεία του άρθρου 235 της Συνθήκης υπό την έννοια ότι παρέχεται στο Συμβούλιο η δυνατότητα να αναστέλλει, έστω και προσωρινά, την εφαρμογή των άρθρων 9, 12 και 13 της Συνθήκης εντός των ΓΥΔ παραβιάζει τη θεμελιώδη διάκριση που καθιερώνει το άρθρο 227, παράγραφος 2, και στερεί το πρώτο εδάφιό του από την πρακτική αποτελεσματικότητά του.

38 Από τις προηγούμενες σκέψεις προκύπτει ότι το Συμβούλιο δεν είχε τη δυνατότητα, εκδίδοντας την απόφαση για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη, να παράσχει εγκύρως στη Γαλλία την εξουσιοδότηση να διατηρήσει σε ισχύ φορολογική επιβάρυνση, όπως αυτή των θαλασσίων διαπυλίων τελών, η οποία συνιστά φόρο ισοδυνάμου προς δασμό αποτελέσματος και, συνακόλουθα, διέπεται από τις διατάξεις της Συνθήκης περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

39 Επομένως, η απάντηση στα ερωτήματα των εθνικών δικαστηρίων είναι ότι η απόφαση για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη είναι άκυρη στον βαθμό που επιτρέπει στη Γαλλική Δημοκρατία να διατηρήσει μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1992 το καθεστώς των θαλασσίων διαπυλίων τελών που ίσχυε κατά τον χρόνο εκδόσεως της εν λόγω αποφάσεως.

Επί των διαχρονικών αποτελεσμάτων της παρούσας αποφάσεως

40 Η Γαλλική Κυβέρνηση, υποστηριζόμενη από τη διοικητική περιφέρεια Réunion, ζητεί από το Δικαστήριο να περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα της παρούσας αποφάσεως, όπως έπραξε με την προαναφερθείσα απόφαση στην υπόθεση Legros κ.λπ., σε περίπτωση κατά την οποία αποφανθεί ότι είναι άκυρη η απόφαση για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη. Συγκεκριμένα, η Γαλλική Κυβέρνηση εκτιμά ότι στην προκειμένη περίπτωση πληρούνται οι προϋποθέσεις που καθόρισε το Δικαστήριο για τον οικείο περιορισμό, ήτοι, πρώτον, ο κίνδυνος σοβαρής οικονομικής επιπτώσεως και, δεύτερον, αβεβαιότητα όσον αφορά το περιεχόμενο των κοινοτικών διατάξεων. Σχετικά με την πρώτη προϋπόθεση, η τοπική αυτοδιοίκηση, δικαιούχος των θαλασσίων διαπυλίων τελών, θα μπορούσε να ανθέξει δυσχερώς τις οικονομικές συνέπειες μιας δικαστικής αποφάσεως με την οποία κηρύσσεται άκυρη η διοικητική απόφαση για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη, εφόσον, κατά τη Γαλλική Κυβέρνηση, ο περιορισμός που επέβαλε το Δικαστήριο στα πλαίσια της αποφάσεως στην υπόθεση Legros κ.λπ. ανάγεται μόνον στα θαλάσσια διαπύλια τέλη που εισπράχθηκαν αποκλειστικώς δυνάμει του εθνικού δικαίου και δεν ισχύει για τα εισπραχθέντα δυνάμει του άρθρου 4 της αποφάσεως για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη ποσά, μετά τις 22 Δεκεμβρίου 1989, ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως. Ως προς τη δεύτερη προϋπόθεση, η Γαλλική Κυβέρνηση υπενθυμίζει ότι το Δικαστήριο έκρινε, στα πλαίσια της υποθέσεως Legros κ.λπ., ότι οι ιδιομορφίες των θαλασσίων διαπυλίων τελών και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ΓΥΔ δημιούργησαν κατάσταση αβεβαιότητας ως προς τον θεμιτό χαρακτήρα της επιβαρύνσεως έναντι του κοινοτικού δικαίου, αβεβαιότητα, η οποία, κατά τη Γαλλική Κυβέρνηση, είχε φανεί να αίρεται με την απόφαση για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη.

41 Η επιχειρηματολογία αυτή είναι απορριπτέα.

42 Πράγματι, πρώτον, υπενθυμίζεται ότι το Δικαστήριο με την παρούσα απόφαση κηρύττει άκυρη την απόφαση για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη στον βαθμό που

εξουσιοδοτείται η Γαλλική Δημοκρατία να διατηρήσει σε ισχύ το καθεστώς των τελών μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1992. Έπεται ότι τα εισπραχθέντα μεταξύ της ημερομηνίας ενάρξεως ισχύος της αποφάσεως της 22ας Δεκεμβρίου 1989 και της 31ης Δεκεμβρίου 1992 εισπραχθέντα θαλάσσια διαπύλια τέλη είχαν ακριβώς την ίδια νομική φύση με εκείνη των εισπραχθέντων πριν από το χρονικό αυτό διάστημα θαλασσίων διαπυλίων τελών, ήτοι τη νομική φύση φόρου ισοδυνάμου προς δασμό αποτελέσματος εισπραχθέντος δυνάμει του εθνικού δικαίου.

43 Από τα ανωτέρω έπεται ότι ο διαχρονικός περιορισμός που επιβλήθηκε με την απόφαση στην υπόθεση Legros κ.λπ. ισχύει και επί αξιώσεων επιστροφής ποσών εισπραχθέντων υπό μορφή θαλασσίων διαπυλίων τελών μετά την έναρξη ισχύος της αποφάσεως της 22ας Δεκεμβρίου 1989 και μέχρι τις 16 Ιουλίου 1992, ημερομηνία εκδόσεως της οικείας αποφάσεως.

44 Δεύτερον, υπενθυμίζεται ότι ο γενικός εισαγγελέας Jacobs, με τις προτάσεις του της 21ης Οκτωβρίου 1991 και 20ής Μαΐου 1992, είχε εκφράσει με απόλυτη σαφήνεια την άποψη ότι η απόφαση για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη έπασχε ακυρότητα στον βαθμό που επέτρεπε τη διατήρηση του καθεστώτος των θαλασσίων διαπυλίων τελών που ίσχυε κατά τον χρόνο εκδόσεώς της. Γεγονός είναι ότι με την απόφαση στην υπόθεση Legros κ.λπ. το Δικαστήριο δεν αποφάνθηκε επί του κύρους της αποφάσεως για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη. Πάντως, κατά τη συζήτηση ακροατηρίου στην υπόθεση Legros κ.λπ. της 31ης Μαρτίου 1992, η Γαλλική Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ιδίως ότι το Δικαστήριο δεν κλήθηκε, στο πλαίσιο της προδικαστικής εκείνης παραπομπής, να αποφανθεί επί του κύρους της εν λόγω αποφάσεως. Άρα, η Γαλλική Δημοκρατία δεν μπορούσε να συναγάγει ευλόγως από τη σιωπή που τήρησε εν προκειμένω το Δικαστήριο ότι η απόφαση για τα θαλάσσια διαπύλια τέλη της παρέσχε την εξουσιοδότηση να διατηρήσει, μετά τις 22 Δεκεμβρίου 1989, το καθεστώς των διαπυλίων τελών που ίσχυε τότε.

45 Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι η Γαλλική Κυβέρνηση δεν είχε τη δυνατότητα να εξακολουθεί να θεωρεί ευλόγως, μετά τις 16 Ιουλίου 1992,

ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως Legros κ.λπ., ότι η εθνική νομοθεσία επί του θέματος ήταν σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο. Επιπλέον, τα συμφέροντα της τοπικής αυτοδιοικήσεως προστατεύονται κατά τρόπο επαρκή με τον διαχρονικό περιορισμό που επιβλήθηκε στα πλαίσια της αποφάσεως στην υπόθεση Legros κ.λπ. Κατόπιν αυτού, δεν συντρέχει λόγος διαχρονικού περιορισμού των αποτελεσμάτων της παρούσας αποφάσεως.

Επί των δικαστικών εξόδων

46 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Ισπανική και Γαλλική Κυβέρνηση, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η διαδικασία έχει, όσον αφορά τους διαδίκους της κύριας δίκης, τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, σ' αυτά εναπόκειται να αποφανθούν επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλαν το cour d'appel de Paris, με απόφαση της 7ης Ιουλίου 1993, και το tribunal d'instance de Saint-Denis, με αποφάσεις της 23ης Αυγούστου 1993, αποφαίνεται:

1) **Η κλιμακούμενη ανάλογα με τη δασμολογική αξία των αγαθών επιβάρυνση, που εισπράττεται από κράτος μέλος επί όλων των εισαγομένων σε μια διοικητική περιφέρεια του εδάφους του εμπορευμάτων, συνιστά φόρο ισοδυ-**

νάμου προς εισαγωγικό δασμό αποτελέσματος, όχι μόνον επειδή πλήττει τα εισαγόμενα στην εν λόγω περιφέρεια προϊόντα που προέρχονται από άλλα κράτη μέλη, αλλ' επίσης και επειδή εισπράττεται επί των εμπορευμάτων που εισάγονται στην περιοχή αυτή από άλλο τμήμα του ιδίου κράτους.

2) Η απόφαση 89/688/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1989, σχετικά με το καθεστώς που διέπει τα θαλάσσια διαπύλια τέλη στα γαλλικά υπερπόντια διαμερίσματα, είναι άκυρη στον βαθμό που εξουσιοδοτεί τη Γαλλική Δημοκρατία να διατηρήσει μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1992 το καθεστώς των θαλασσίων διαπυλίων τελών που ίσχυε κατά την έκδοση της εν λόγω αποφάσεως.

Due Mancini Moitinho de Almeida

Diez de Velasco Edward Κακούρης

Joliet Schockweiler Rodríguez Iglesias

Grévisse Zuleeg Kapteyn Murray

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 9 Αυγούστου 1994.

Ο Γραμματέας Ο Πρόεδρος

R. Grass O. Due